

Karjeros moters galios išraiška ir pasiskirstymas šeiminėje veikloje

RITA ČINIKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – ištirti galios išraiškos formas ir pasiskirstymą lyčių santykiuose šeiminėje veikloje, žvelgiant į karjeros moterų ankstyvosios vaikystės ir profesinės veiklos patirtis. Analizuojant 20 pusiau struktūruotų interviu, kurie buvo imti iš karjeros moterų, duomenis¹, šiame straipsnyje atskleidžiami moterų karjeros siekimo motyvai, lyčių vaidmenų pasidalijimo modeliai šeiminėje veikloje, išryškinami galios išraiškos aspektai šeiminiuose lyčių santykiuose priimant sprendimus ir sprendžiant konfliktus. Interviu analizė rodo, kad dauguma informančių, pasak jų, savo turimo profesinio statuso ir jo suteiktos galios priimti svarbius sprendimus neperkelia į šeiminių veiklą. Atskleidžiama, jog, priimdamos sprendimus ir sprendamos konfliktus, poros dažniausiai vadovaujasi bendradarbiavimo, pasitarimo ar prašymo būdais, todėl apklaustų karjeros moterų šeimose išryškėja egalitarinės nuostatos, o moterų galia tampa sunkiai apibrėžiama ir apčiuopiama.

Raktažodžiai: karjeros moteris, galios samprata, galios išraiška lyčių santykiuose, lyčių vaidmenų pasidalijimo modeliai.

Keywords: career woman, power, power in gender relationships, gender role models.

Įvadas

XVIII a. pabaigoje prasidėjusi industrializacija Vakaruose sukūrė naujas vyrų sąsajų su viešąja sfera formas. Vyrams atiteko aukštesnis socialinis statusas, sprendimų priėmimo galia ir ekonominis saugumas. Moterų galia susiejama su kultūriškai mažiau vertinama privačiąja sfera (Gottaliener, Budd 2005). Tačiau XX a. 7-ajame dešimtmetyje prasidėjusi įvairių visuomenės gyvenimo sričių transformacija po truputį naikino industrializacijos pabrėžtą viešosios / privačiosios sferų perskyrą, keitė visuomenę, padėjo moterims vis labiau įsitraukti į viešąją sferą ir atvėrė naujas moterų karjeros perspektyvas, kartu kurdamas naujas galios struktūrų konfigūracijas.

¹ Straipsnyje analizuojami empirinio tyrimo duomenys, rinkti 2009 m. balandžio ir 2010 m. vasario–kovo mėnesiais Kaune. Tyrime suformuota grupė neatspindi populiacijos, o tyrimo rezultatai pritaikomi tik šiai tyrimo grupei.

Galia yra viena iš lyčių santykių ir lyčių nelygybės analizės analitinių kategorijų, tačiau autoriai ją apibrėžia įvairiai. Rubin galią lyčių santykiuose aiškina pasitelkdama *sex / gender* sistemos sąvoką ir atskleidžia *sex* virtimo *gender* procesą kultūriškai apribotoje bei moteris engiančioje struktūroje (Lewin 2006). Dunbar, Burgoon (2005) teigia, kad galia yra neatskiriama lyčių santykių dalis, kuri nustato partnerių tarpusavio sąveiką ir sprendimų priėmimo būdus. Analizuojant galią paliečiamas ir dominavimas, žymintis tarpusavio santykių asimetriją ir įvardijamas diados (angl. *dyadic*) sąvoka, kurioje atskleidžiamas *vieno viršesnio, kito žemesnio* santykis (Dunbar, Burgoon 2005; Munro 2003). Pasak Connell (1987), darbas ir galia paaiškina tarp lyčių kuriamus santykius ir lyčių darbo pasidalijimą profesinėje veikloje. Sukauptas pajamas ir užmegztus kontaktus individas gali panaudoti kaip galios pagrindą neformaliame kontekste (Scott 2001). Kita vertus, vienas pagrindinių įvairias galios sampratas vienijančių bruožų yra tai, kad galia suvokiama kaip dvipusis socialinis ir kultūrinis santykis, kurio dalyviai – vienas įsakantis ir kitas įsakymą priimančias individas.

Sukaupiti daugiau galios ir įgyti ekonominę nepriklausomybę individams padeda apmokamas darbas viešojoje sferoje. Profesinė veikla glaudžiai siejasi su karjera, kuri suteikia individui ne tik ekonominę nepriklausomybę, bet ir aukštesnį socialinį statusą bei didesnę sprendimų priėmimo galią. Pasak J. Reingardės (2004), karjeros sąvoka ilgą laiką buvo priskiriama vyrams. Moterų darbas viešojoje sferoje buvo laikomas jų papildoma veikla, bet ne nuoseklia orientacija į profesinės veiklos pasiekimus. Kintančią karjeros sampratą atskleidžia Tureikytės ir kt. (2005) atliktas tyrimas, kuriame išryškėja, kad, galios santykių požiūriu, karjera nėra vyriškos veiklos charakteristika ir pagal gimtį nepriskiriama tik vyrui.

Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad moterys dalyvauja profesinėje veikloje, užima aukštas, vadovių pareigas, kurios suteikia joms galią priimti sprendimus. Didėjantis moterų skaičius versle² tampa instrumentu joms siekiant ekonominės nepriklausomybės. Tačiau tyrėjai išskiria ir kultūros sukurtų lyčių stereotipų problemas, vaidmenų konfliktus, su kuriais susiduria karjeros siekiančios moterys (Matonytė 2002; Reingardė 2004b; Zdanevičius 2004; Žvinklienė 2003; Novelskaitė 2001). Mokslininkai šeimos studijose atskleidžia Lietuvoje egzistuojančią neatitiktį tarp sparčiai kintančių lyčių vaidmenų nuostatų ir vis dar stabilios darbų pasidalijimo struktūros šeiminėje veikloje (Kanopienė 1997; Purvaneckas, Purvaneckienė 2001; Maslauskaitė 2004; Reingardė 2004a). Didėjant moterų profesiniam užimtumui, lėtai kinta darbų pasiskirstymas tarp partnerių šeiminėje veikloje. Moterims atitenka didesnė namų ūkio priežiūros našta nei vyrams (Kraniauskas 2009; Tereškinas 2010).

Remiantis karjeros samprata, į kurią žvelgiama kaip į nuoseklų procesą ir pasiekimus profesinėje hierarchijoje, grindžiamus individo išsilavinimu,

² Statistiniai duomenys atskleidžia moterų vadovių skaičiaus didėjimo tendenciją Lietuvoje: nuo 28,8 proc. 1997 m. jų skaičius išaugo iki 40 proc. 2001 m., bet išliko stabilus iki pat 2005 m. 2009 m. lyginant su 2006 m., išaugo moterų integracija į privatų smulkųjį ir vidutinį verslą – nuo 25,8 iki 28,7 proc. (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės 2005).

saviraiška ir autonomija (Reingardė 2004b; Zdanevičius 2004; Žvinklienė 2003; Valackienė 2003), šiame straipsnyje *karjeros moterimi* laikoma moteris, sukūrusi savo sėkmingai veikiančią smulkųjį ar vidutinį verslą ir įgijusi galią priimti sprendimus profesinėje veikloje bei laikoma pagrindine savo šeimos maitintoja. Galios išraiška tarpasmeniniuose santykiuose matuojama empiriškai, remiantis vieno asmens sutikimu priimti kito pasiūlytą sprendimą lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeiminėje veikloje klausimais. Galios išraiškos formos ir vaidmenų pasidalijimo modeliai konstruojami implicistiškai, pagal karjeros moterų patirtis, praktikas ir žinias, kurios atsiskleidžia jų pasakojimuose, nes informantės konkrečių vaidmenų pasidalijimo modelių neįvardijo.

Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje, keičiantis visuomenės požiūriui į lyčių santykius ir šeimą, tradicinės šeimos bruožai pradėjo nykti, įsigalėjo moderni šeima. Modernios šeimos modelį labiausiai atspindi šie bruožai: mažėja santuokų, tuokiamasi vyresniame amžiuje, vis daugiau asmenų pradeda gyventi kartu nesusituokę (kohabitacija), mažėja gimstamumas, bet didėja nesantuokinių vaikų skaičius. Visose gyvenimo srityse vykstantys pokyčiai sąlygojo ne tik modernios šeimos atsiradimą Lietuvoje, bet paveikė ir vyriškumo reikšmių kaitą bei galią lyčių santykiuose (Jonkarytė 2002; Stankūnienė ir kt. 2003; Stankūnienė, Baublytė 2009).

Šiame straipsnyje šeima apibrėžiama kaip heteroseksuali pora, įregistravusi ir neįregistravusi santuoką bei auginanti vaikus. Straipsnio tikslas – ištirti karjeros moterų galios išraiškos formas ir pasiskirstymą lyčių santykiuose šeiminėje veikloje, žvelgiant į informančių ankstyvosios vaikystės ir profesinės veiklos patirtis.

Teoriniai galios lyčių santykiuose sampratos rėmai

Vyro ir moters santykį šeimoje lemia ne tik visuomenėje egzistuojanti socialinių santykių struktūra, individualūs psichologiniai asmens ypatumai, bet ir tam tikros bendruomenės kultūra ir papročiai, tradicijos bei vertybės, įsitikinimai, kurie suteikia lyčių santykiams „raiškos pavidalą“ (Leonavičius 2004, 45). Berger, Luckman (1999) socialinėje srityje pabrėžia subjektyvias kultūros reikšmes, kuriomis suvokiamas pasaulis, įvardijama individo patirtis ir interpretuojama savięgzistencija. Viena vertus, kultūra kuriama socializuojantis, kai socialinis pasaulis pripildomas reikšmių, dalijamasi galia įvairiose gyvenimo sferose ir išvengiama chaoso. Antra vertus, tuo pat metu kuriamas, perduodamas ir palaikomas patriarchalinis šeimos modelis ir vyrų galia bei dominavimas.

Postmoderniose socialinėse teorijose yra dekonstruojamos modernistų naudojamos kūno / proto, gamtos / kultūros, privatumo / viešumo opozicijos bei ypač ryškus biologinės ir socialinės lyties padalijimas. Visi visuomenėje vykstantys procesai susiejami su galia. Ji tampa belytė, išsisklaidžiusi, neturinti

subjekto, bet kartu produktyvi, nes apibrėžia individų kūnus ir identitetus (Foucault 1998; Tereškinas 2005a). Foucault (1998, 36) galią sieja su žinojimu ir suvokia ją kaip strategiją, kuri „pertvarko, manevruoja, numato taktiką, veikimo metodus“. Pasak Habermaso (2002), žinojimui būdinga valia žinoti ir siekti tiesos, kad būtų įgyta galia tarpusavio santykiuose.

Galima teigti, kad galios sąvoka atsirado iš valios žinoti (Stein, Harper 2003). Kalbant apie lyčių santykius, galios turėjimas ar bent suvokimas ją turint didina galimybę naudoti kontrolę lyčių sąveikoje, nes įgyjama daugiau įtakos sprendimo priėmimo procese (Tobias 2005; Munro 2003; Dunbar, Burgoon 2005). Nors galia yra visur, ji nelaikoma visagale, nes kiekviename galios santykiuje egzistuoja pasipriešinimas. Nuolatinė ardomoji veikla lavina veiksmingą pasipriešinimą galiai ir sukuria asimetriją lyčių santykiuose. Sumažėjusi galia dominuoti lyčių santykiuose išryškina pasipriešinimo aspektą (Hartssock 2002).

Pasak Bourdieu, galią kuria ir stiprina įvairios kapitalo formos: ekonominis, įgyjantis piniginę ar turtinę išraišką, ir simbolinis, įgyjantis prasmės, vardų išraiškas ir apimantis kultūrinį bei socialinį kapitalą (Bridges 2009; Tereškinas 2005b). Kita vertus, Bourdieu išskirtos kapitalo formos ne tik lemia galios pasiskirstymą lyčių santykiuose, bet ir pačios savaime yra galios forma. Ekonominis kapitalas apima „darbo rinkos diktuojamas ir profesinio statuso suteikiamas“ (Zdanevičius 2004, 75) reikšmes. Nevienodas ekonominių išteklių pasiskirstymas lemia naujų galios santykių formavimąsi.

Simbolinė galia, konstruojanti realią tikrovę, yra dažniau nepastebima. Individams sąveikaujant tarpusavyje ir priimant sprendimus išryškėja simbolinės prievartos galia, kuri „suvokiama kaip teisėta, dėl to neatpažįstama kaip prievarta“ (Tereškinas 2005b, 379). Tarpusavio sąveikoje išskiriamos simbolinės prievartos formos – nusizeminimo ir simbolinio neigimo galia (Bourdieu, Wacquant 2003). Nusizeminimo galia perimama laikinai, bet pabrėžtinai atsižadant dominuojančios pozicijos ir norint pelnyti naudos (Bourdieu, Wacquant 2003, 184).

Bourdieu (Bourdieu, Wacquant 2003; Tereškinas 2005b; Beland 2005; Dumais 2005; Bridges 2009) teorinės sąvokos „laukas“ ir „habitus“ atskleidžia socialinių veikėjų objektyvių santykių išsidėstymą lauke ir socialinių veikėjų įsisteisinimą praktikomis. Bourdieu *habitus* yra žmogaus socializuotos vertybės, normos, lūkesčiai ir elgesio modeliai, įgyti per patirtį ir tapę neatskiriama individo dalimi. *Habitus* formuojamas ilgą laiką, ir šio proceso metu individas priverčiamas patikėti socialinio *lauko*, kuriame dalyvauja, tikrumu.

Formuojantis *habitus* įtraukiamas žinojimas, kuris įgyjamas individui „žaidžiant socialinį žaidimą“ (Tereškinas 2005b, 376) socialiniame lauke. Išskirdamas lauko sąvoką kaip socialinių ryšių sistemą, Bourdieu ją naudojo, kad atskleistų lauke vykstančią individų kovą dėl galių ir apibrėžtų kintančius veikėjų santykius (Tereškinas 2005b; Bourdieu, Wacquant 2003; Beland 2005; Dumais 2005; Bridges 2009). Pagal turimą kapitalo kiekį lauke socialiniai veikėjai užima dominuojančiųjų ir dominuojamųjų poziciją. Individai, būdami asimetriškose pozicijose pagal kapitalo paskirstymą, kovoja dėl teisės

primesti savo dominavimą arba juo pasidalyti (Tereškinas 2005b; Ram et al. 2008; Bourdieu, Wacquant 2003).

Tyrimo metodika

Šio straipsnio tikslas – ištirti galios išraiškos formas ir pasiskirstymą lyčių santykiuose, kurie atsiskleidžia šeiminėje veikloje, žvelgiant į karjeros moterų ankstyvosios vaikystės ir profesinės veiklos patirtis. Atliekant tyrimą pasirinktas kokybinis metodas, kadangi buvo siekiama ne patikrinti, bet išsiaiškinti su tiriamu reiškiniu susijusį karjeros moterų suvokimą.

Šiame straipsnyje keliami tokie probleminiai klausimai: kokią įtaką informančių profesijos pasirinkimui turi ankstyvosios vaikystės patirtys? Kokie šeimos modeliai išryškėjo ir kaip galia pasireiškia pasiskirstant ir priimant lyčių vaidmenis šeimoje? Kokios galios išraiškos formos vyrauja poroms sprendžiant konfliktus?

Tyrimui atlikti pasirinktas netikimybinis „sniego gniūžtės“ atrankos principas. Naudoti šie atrankos kriterijai: tyrime dalyvavo 30–40 metų moterys, kurios turi nuosavą smulkųjį arba vidutinį verslą ir yra pagrindinės savo šeimos maitintojos. Šeiminės padėties kriterijus nebuvo taikomas, todėl šeima šiame darbe laikoma heteroseksuali pora, įregistravusi arba neįregistravusi santuoką bei auginanti vaikus.

Atrinkta 20 verslo sektoriui atstovaujančių moterų. 18 karjeros moterų gyvena registruotoje santuokoje, 2 informantės – neįregistravusios santuokos. Interviu buvo imami informantėms patogiose vietose, Kauno kavinėse ar jų darbo vietose, priklausomai nuo karjeros moterų gyvenamosios ir darbo vietų.

Renkant duomenis 2009 m. balandžio ir 2010 m. vasario–kovo mėnesiais naudotas pusiau struktūruotas interviu. Interviu vidutiniškai truko 50 min. Siūlomi klausimai griežtai neribojo informančių, bet padėjo susiaurinti interviu turinį ir leido nubrėžti temines gaires: ankstyvosios informančių socializacijos ir profesijos pasirinkimo santykį; profesinės veiklos ir lyčių vaidmenų pasiskirstymo santykį; socializacijos ir sprendimų priėmimo santykį pasiskirstant lyčių vaidmenimis ir galios santykiu poroje; konfliktų sprendimo ir galios santykį.

Tyrimo suformuota grupė neatspindi populiacijos, todėl rezultatai taikomi tik šiai informančių grupei.

„Svarbiau šeima. Darbas – tik pragyvenimo užtikrinimas, ekonominė nepriklausomybė“

Šiame poskyryje analizuojamos priežastys ir motyvai, nulėmę moterų karjerą. Kreipiamas dėmesys į tėvų–vaiko santykius ankstyvojoje vaikystėje. Be to, ieškoma atsakymo į klausimą, kaip informantės jaučiasi, būdamos pagrindinėmis savo šeimos maitintojomis.

Interviu metu paaiškėjo, kad dauguma apklaustų moterų santykius su tėvais vaikystėje apibūdino kaip šiltus ir artimus, tačiau labiau mėgdavo būti su tėčiais, kalbėtis su jais įvairiomis temomis ar juokauti. Interviu duomenys atskleidė, kad informančių tėčiai siekė kokybiškai bendrauti su savo vaikais ir kreipė dėmesį į jų dvasinio pasaulio gerovę. Kita vertus, moterys pabrėžė, kad nors tėčiai skatino jas įgyti išsilavinimą, profesiją jos pasirinko savarankiškai:

Tėtis buvo apsauga nuo viso pasaulio... vidinį komfortą užtikrino. Aš su tėčiu daug laiko leisdavau... žvejodavau... Aš buvau tėčio rankinukas... Profesijos pasirinkimui buvo tėčio pritarimas, bet sprendžiau pati... (Eva³, 38 m.).

Sima (39 m.) vaikystėje siekė nuolat bendrauti su tėvu, jiedu dažnai kalbėdavosi įvairiomis temomis. Simos atsiminimuose tėvas išliko kaip mylintis ir svarbus žmogus, diegęs atsakomybės, savarankiškumo jausmą ir skatinęs pasirinkti. Tačiau Sima, kaip ir dauguma informančių, profesiją pasirinko pati:

Su tėvu norėdavau daug laiko praleisti... galvojau, kaip reikėtų tokią didelę mašiną vairuoti... stengdavausi ryte anksti pati atsikelti, kad tik mane pasiimtų... Tėtis mane išskirdavo iš kitų vaikų... mus, vaikus, mokydavo, kaip gyventi... mano ateitį su mokslais siejo... profesiją teko rinktis pačiai.

Kelios apklaustos moterys minėjo, kad jas tėvai auklėjo griežtai ir gali būti, kad didele dalimi prisidėjo prie jų profesijos pasirinkimo ir siekio tapti nepriklausomoms: „Tėtis dažnai būdavo piktas, griežtas. Labai siekė tvarkos, kad kiekvienas daiktas turėtų savo vietą. Mes visi bijodavome. Norėjau kuo greičiau išėiti iš namų ir gyventi atskirai“ (Sima, 39 m.). Kita informantė pasakojo:

Šaltoki santykiai su tėvais buvo. Tėvas labai griežtas. Daug gerdavau, išgėręs prašydavo parodyti pažymių knygelę, mes bijodavom, už blogesnę pažymį rėkdavo ant mūsų... anksti išėjau iš namų, nuomojaisi butą, norėjau gyventi atskirai. Žinojau, kad reikia mokslų, kad galėčiau pragyventi (Aistė, 34 m.).

Interviu metu atsiskleidė kelių apklaustų moterų siekis dirbti sau ir nenoras, jog joms vadovautų kas nors viršesnis: „Verslą pradėjau dėl to, nes norėjau dirbti sau. Galvojau, kaip išgyventi mūsų Lietuvėlėj, nes viskas tik sunkėja“ (Laura, 38 m.). Linos (35 m.) noras dirbti sau paskatino kurti verslą: „Neįsivaizduoju, kad galima dirbti kažkam kitam“.

Dauguma informančių, tapusios pagrindinėmis savo šeimos maitintojomis, jaučiasi tvirtai ir saugiai, nes ekonominė nepriklausomybė suteikė joms pasitikėjimo savimi: „Man smagu, kad nereikia prašyti vyro pinigų“ (Marta, 35 m.). „Pajutau pinigų skonį, laisvę... savarankiškumą. Buvau savimi patenkinta“ (Paula, 36 m.). Laura (38 m.) laiko save vertingesne vien dėl to, kad ji daugiau uždirba. Evos (38 m.) interviu matyti sąmoningas įsisenėjusių

³ Siekiant išsaugoti informančių anonimiškumą, vardai pakeisti. Interviu kalba netaisyta.

kultūrinių patriarchalinių vertybių laužymas. Profesinė veikla jai tapo įrankiu įrodyti sau ir kitiems savo galimybes viešojoje sferoje. Antra vertus, Evos interviu duomenys parodo, kad ji vėl ima palaikyti patriarchalinės struktūros sukurtus lyčių vaidmenis, nes jai taip elgtis patogiau: „Pradžioje labai puikiai jaučiausi, o dabar jau atsibodo... per daug intensyviai gyvenau, pavargau... daug dirbau... norisi turėti laisvo laiko... nedarbinės veiklos. Dabar norisi ne tokiai stipriai būti, noriu būti silpnesnė“ (Eva, 38 m.).

Interviu iliustruoja, kad ketvirtadalis moterų neišaukština savo, kaip šeimos pagrindinės maitintojos, vaidmens, nes vyro darbą už mažesnę atlyginimą profesinėje veikloje ir darbą namuose suvienodina su savo gaunamomis didesnėmis pajamomis: „Nesureikšminu, juk abudu dirbam“, – teigia Aistė (34 m.).

Abu dirbam, abu ir išlaikom... svarbu šeimoje, kad būtų vienas kito parama ir supratimas. Jeigu aš daugiau darbe laiko praleidžiu, tai reiškia, namuose mažiau būnu, tai daugiau darbų arba lieka nepadaryti, arba vyras daro (Sandra, 40 m.).

Interviu metu gauti duomenys atskleidžia, kad dauguma moterų, turinčių nuosavą verslą ir įgijusių teisę priimti svarbius sprendimus, šių pareigų suteikta galia nesiremia šeiminėje veikloje. Namų ruošos darbus poros pasiskirsto „pasitardamos“ (Milda, 38 m.): Indrė (37 m.) „nemėgsta nurodinėti“, o Ona (36 m.) teigia, kad „gražiuoju galima pasiekti daugiau ir neprarasti gerų tarpusavio santykių“. Algė (39 m.) darbe nesivadovauja griežtomis taisyklėmis, sprendimus priima demokratiškai, todėl ir namuose dažniau remiasi bendradarbiavimo ir pasitarimo principu: „Aš ir darbe nesivadovauju griežtom taisyklėmis, o sprendimus priimu draugiškai, demokratiškai... Todėl aš ir namuose nenaudoju kokio nors spaudimo“ (Algė, 39 m.).

Kelios karjeros moterys mano, kad jos namuose turi daugiau sprendimo teisės, bet ne dėl užimamų aukštų pareigų, bet dėl abiejų partnerių asmeninių savybių: „Aš galvoju, kad šiuo atveju reikšmės turi pats mano būdas, vyro būdas. Jeigu vyras tempia laiką ir nieko nedaro, tada aš padarau. Bet tikrai ne dėl to, kad aš užimu tokias pareigas“ (Dalia, 37 m.).

Kelių apklaustų moterų interviu atskleidžia, kad jos ne vadovauja, bet prašo padėti atlikti namų ruošos darbus. Viena moteris supyksta vyrui neįsijungus į šeimines veiklas, bet suvokusi, kad pyktis jai nepagelbės, pasirenka tinkamesnį būdą – paprašo, kad vyras padarytų reikiamą darbą: „Įsakinėti tai ne, naudoju kitokius metodus. Supyktu, bet šis būdas neveikia, tai vėl kitaip prieinu, prašau, pasakau, kad darytų ką nors“ (Paula, 36 m.).

Be to, dauguma moterų verslą kūrė gyvendamos kartu su vyrais, jos jautė vyrų pritarimą ir palaikymą. Nė vienas vyras ne tik neprieštaravo moterų pasirinkimui pradėti nuosavą verslą, jų idėjoms ir siekiams realizuoti save ar dirbti mėgstamą darbą, bet ir padėjo įrengti patalpas ir prižiūrėti buitinę techniką: „Vyras mane palaikė... jis manęs negali skatinti, tada reikėtų, kad jis mane verčia daryti tai, ko aš nenoriu ... aš pati labai daug idėjų turiu“ (Eva, 38 m.). „Vyras

džiaugiasi, kad aš dirbu, juk uždirbu pinigus... Jeigu reikia vyriškos rankos, tai visada padeda. Taip pat remontą salone darė vyras“, – teigia Marta (35 m.).

Interviu metu paaiškėjo, kad visos informantės pirmumą teikia šeimai, vaikams, o darbas joms antraeilis – kaip būdas užtikrinti saugumą šeimai ir įgyti laisvės bei nepriklausomybės: „Man svarbiausia šeima, darbas eina antroje vietoje. Darbas padeda užtikrinti šeimai gerovę, saugumą, man suteikia laisvę būti nepriklausomai nuo nieko“ (Indrė, 37 m.). Pasak Mildos (38 m.), ji jaučiasi nepriklausoma, nes gali „uždirbti padorią sumą pinigų“, bet jeigu tektų rinktis tarp karjeros ir dukros, Milda pasirinktų dukrą.

Apibendrinant galima teigti, kad daugumos apklaustų moterų artimas ryšys su tėvu buvo reikšmingas ir svarbus perimant vyriškas savybes, reikalingas viešojoje sferoje. Tėvo padrašinimas ir motyvacija gali būti laikoma moters orientacijos siekti karjeros prielaida. Karjeros moterys, universitete įgijusios profesinių žinių, kompetencijų ir įgūdžių, sukūrė nuosavą verslą. Be to, jos įžengė į viešąją sferą, kurioje dominuoja vyrai, ir įgijo ekonominę nepriklausomybę.

Interviu rodo, kad dažniausi moterų motyvai pradėti verslą yra noras dirbti sau, užsidirbti daugiau pinigų ir pragyventi iš mėgstamos veiklos. Tačiau visoms informantėms svarbiausia šeima ir vaikai, darbas nustumiamas į antrą vietą. Tyrime atsiskleidė, kad pusė apklaustų moterų, tapusios pagrindinėmis savo šeimos maitintojomis, jaučiasi saugiai, tvirtai ir yra įgijusios pasitikėjimo savimi. Tačiau ketvirtadalis moterų nesureikšmina savo, kaip pagrindinės šeimos maitintojos, vaidmens. Be to, dauguma informančių, pasak jų, neperkelia savo statuso ir jo suteiktos sprendimo priėmimo galios į šeiminių veiklą. Šių porų tarpusavio santykiuose dalijamasi galia, nes partneriai dažniausiai bendradarbiauja, tariasi ar ko nors vienas kito prašo, t. y. šeiminiėje veikloje sprendimus priima egalitariškai.

Šeiminių lyčių vaidmenų pasiskirstymo ir socializacijos santykis

Analizuojant apklaustų moterų interviu taip pat buvo kreipiamas dėmesys į socializacijos ir prokreacinėje šeimoje esantį šeiminių vaidmenų pasiskirstymo santykį. Buvo atskleista, kad apklaustų moterų tėvų šeimose dažniausiai egzistavo kultūros nulemti tradiciniai moterų (maisto gaminimas, skalbimas, namų tvarkymas) ir vyrų (buitinių prietaisų taisymas, remontas, automobilio priežiūra) lyčių vaidmenys: „Mama tvarkydavo namus ir užsiimdavo namų ruošos darbais, o tėtis tvarkydavo mašiną ar dirbdavo kitus techniškus darbus. Tėtis taip pat mėgdavo žiūrėti televizorių, pagulėti“ (Ona, 36 m.). Pasak Aistės (34 m.), „Buvo senos lietuviškos tradicijos. Darbai buvo skirstomi į moteriškus ir vyriškus... Tėvas daugiau dirbdavo, jeigu kokį paveikslą reikėdavo pakabinti ar kur kitur kokią vinį įkalti, baldą perstumti“.

Ketvirtadalio karjeros moterų orientacinėse šeimose vyrai patys įsijungdavo

į tradicinius, moterims priskiriamus buitines darbus arba tai darydavo paprašyti motinų: „tėvas klausdavo mamos, gal ką padėti reikia. Tada mama liepdavo arba bulves skusti, arba malkų atnešti“ (Dalia, 37 m.). Indrės (37 m.) teigimu, „Mama... su tėčiu darbus draugiškai dalindavosi. Tėtis nešdavo kilimus kratyti, plaudavo grindis, bet jeigu jo nebūdavo namie, tai mama grindis išplaudavo, tik kilimų nenešdavo, nes jai sunku“.

Daugumos apklaustų moterų prokreacinėse šeimose buitines ruošos darbai (maisto gaminimas, kambarių valymas, skalbimas) dažniausiai nedalijami ir neskirstomi, juos atlieka tuo metu laisvesnis ar namuose esantis sutuoktinis. Galia pasidalijama, kai vieną kartą moteris nurodo vyrui darbus, kitą kartą – vyras moteriai:

Viskas susiklosto natūraliai. Nesame pasidalinę darbai. Jeigu aš turiu laiko, aš darau, jeigu vyras turi laiko, jis daro... Abudu grįžę po darbų, pradedame tvarkytis... Jeigu aš sugalvojus būnu gaminti troškinį, tai paprašau, kad vyras nuskustų bulves, o aš tuo metu pjaustau kitas daržoves. Kitą kartą sugalvoja vyras skaniai pagaminti, tada jis man pasako, ką aš turiu padaryti (Greta, 39 m.).

Justė (37 m.) ilgą laiką gyveno viena, todėl įpratusi dirbti visus darbus – ir moteriškus, ir vyriškus, nes tai suteikia jai užtikrintumo savimi jausmo. Justės teigimu, jų šeimoje darbai taip pat nėra padalyti į moteriškus ir vyriškus, bet juos atlieka daugiau laiko turintis partneris. Vis dėlto išigilinus į interviu ryškėja Justės siekis dominuoti skirstantis vaidmenimis. Vyro pagaminti patiekalai Justei nepatinka, todėl ji neleidžia vyrui gaminti: „Vyras būtų ir valgi gaminęs, pabandė. Jis nemoka gaminti, buvo neskanu. Todėl maistą gaminu aš... Pats, savarankiškai, niekieno neprašomas ir laisva valia siurbliavo kilimus“. Norėdama, kad vyras atliktų kitus darbus, ji turi jam pasakyti, ką daryti. Stambiais remonto darbams moteris samdo meistrus, kuriuos pati kontroliuoja ir tariasi su jais, kaip darbai turi būti atlikti, nes jai taip atrodo patikimiau:

Jeigu reikia padaryti kažkokį tai darbą, tai ir daro tas, kuris mažiau užsiėmęs... jeigu vyras tuo metu užsiėmęs, vinį įkalu aš ir pakabinu paveikslą... jeigu reikia išplauti indus, o aš tuo metu migdau vaiką, tada indus išplauna vyras. Bet, žinoma, jam reikia pasakyti. Taip pat nelaukiu, kol grįš vyras iš darbo ir atneš malkų, kad galėtų užkurti pečių. Pati atsinešu malkų ir užkuriu židini. Atsiranda toks užtikrintumo jausmas, kad tu viską gali pasidaryti pati... prieš tai aš gyvenau viena. Visą dariau pati. Teko ir malkas susipjauti, ir tvorą sukalti... aš su meistrais tariuosi, derinu kainas, susitariu dėl darbo sąlygų. Man atrodo, kad bus patikimiau, jeigu aš pati susitarsiu dėl visko (Justė, 37 m.).

Simos (39 m.) šeimoje akivaizdus kintantis vaidmenų pasidalijimas tarp sutuoktinių įvairiais gyvenimo laikotarpiais. Be to, matyti, kad kito ir šios moters lyčių vaidmenų supratimas. Matydama, kaip seserų vyrai padeda joms

namų ruošoje, ji suvokė, kad ir jos vyras gali įsitraukti į šeiminių veiklą. Simos paprašytas, vyras atlieka kai kuriuos darbus – nuskuta bulves, pagamina maistą ar išdžiausto skalbinius, po truputį įsijungdamas į buitines ruošos darbus. Pasak Simos, jeigu ji pati nesistengtų įtraukti vyro į šeiminių veiklą, jų šeimoje išliktų tradicinis darbų pasiskirstymas:

Kaip tik apsigedėm, aš galvojau, kad turiu būti... gera žmona, gera šeimnininkė. Vyras nebuvo nei karto, kad pagamintų valgyti. Draugei pasiguodžiau, kad mano sesės vyrai gamina valgyti ir tvarkosi, o mano ne... ji sako, o tu pasakyk, kad padarytų, bet aš bijodavau supykinti... prarasti vyrą... todėl nieko nesakydavau... vėliau supratau, kad ne aš viena turiu viską daryti. Pradėjau priekaištauti, kad jis negamina... vienu tarpu buvo įsijungęs ir vyras į valgio gaminimą... jis pats buvo pradėjęs šį... procesą... pripratau, man neatrodė nei keista, nei neįprasta... Dabar reikia vyrui sakyti, kad eitų gaminti, daro ir neatsikalba... bet jau du metai, kaip negamina. Pasidarau pati... kiek galiu aš su juo ginčytis, nieko pakeisti negaliu... Pasakau, kad gal padarysi tu šiandien valgyti. Tada padaro. Pasakau, kad ateitų supjaustyti... ką tuomet reikia, tada padeda. Savarankiškai... šito... nėra... matau, kad beprasmiška ginčytis... Jeigu aš nepasakyčiau vyrui, kad jis pagamintų valgyti ar išplautų grindis... galvoju, kad pas mus būtų tikrai tradicinis pasiskirstymas... Pasakau, ką sutvarkyti, liepiu ir valgyti daryti (Sima, 39 m.).

Trys informantės pasakojo apie jų šeimoje egzistuojantį tradicinį darbų pasidalijimą, bet įsigilinus į interviu atsiskleidė kintantys lyčių vaidmenų aspektai. Lina (35 m.) dažniau gamina maistą, lygina, skalbia drabužius. Bet jeigu žmonos nėra namie, maistą gamina ir vyras. Savaitgalį visi kartu tvarko namus. Vyras daug laiko praleidžia prie automobilių, tvarko garažą, plauna mašinas. Lina dirba ir tradiciškai vyrams priskiriamus darbus: valo sniegą, remontuoja, pakuria krosnį ar paskaldo malkų:

Aš kiekvieną vakarą grįžusi iš darbo gaminu valgyti, bet kai kada vyrui kyla noras ar reikalas, todėl pagamina ir vyras... kai manęs nebūna namuose. Du kartus per savaitę skalbiu. Lyginu aš... šeštadienį tvarkomės visi kartu: aš plaunu grindis, vyras siurbia kilimus... Vyras savaitgalį dažniausiai garaže tvarkosi, plauna mašinas, savo ir mano, išsiurbia salono vidų. Kas liečia mašinas, viskuo rūpinasi vyras... Jis ir pečių kuria. Tačiau jeigu vyras dirba, pečių pakuriu pati... susiskaldau malkas... Man patinka kapoti malkas... sniegą kieme valyti. Kai įsirenginėjom namą, abu kartu su vyru dirbom, tapetus klijavom, aš parketą dėjau... Niekas nepaskirstė darbų, gausi automatiškai... Kartais kartu einam daryti valgyti. Jam patinka, jis turi gyslelę (Lina, 35 m.).

Apibendrinant galima teigti, kad daugelio verslininkų tėvų šeimose vyravo tradicinis moteriškų ir vyriškų darbų pasidalijimas. Tačiau ketvirtadalio

apklaustų moterų orientacinėse šeimose išryškėja ir susilieję lyčių vaidmenys, nes vyrai, paprašyti moterų arba patys savo noru, ėmėsi tradiciškai moteriškais laikomų darbų. Kita vertus, kaip rodo tyrimai (Maslauskaitė 2009), tiek tradicinėje, tiek modernioje šeimoje egzistuoja tos pačios nelygybės formos ir nevienodas galios santykis poroms priimant sprendimus dėl vaidmenų pasidalijimo namų ūkyje. Iš interviu matyti, kad daugumos verslininkų tėvų šeimose egzistavęs tradicinis darbų pasidalijimas perkeliamas į prokreacinę šeimą. Vis dėlto pradeda ryškėti ir kintantys lyčių vaidmenys, nes kalbintos moterys, įtraukdamos vyrus į šeiminių veiklą, padaro lyčių vaidmenis simetriškesnius. Karjeros moterų šeimose daugelis darbų pasiskirstoma ne tik susitariant, bet ir moterims naudojant dominavimo galią (Foucault 1998). Galios objektą ir subjekta tampa sunku apibrėžti, pasidaro neaišku, kurie darbai yra moteriški, o kurie – vyriški. Informantėms įtraukiant vyrus į darbus, kurie tradiciškai laikomi moteriškais, kinta ir lyties *habitus*.

Tyrimas taip pat parodė, kad nors informantės ir siekė išsilavinimo bei karjeros ir po truputį ėmė atsiriboti nuo joms priskiriamų tradicinių vaidmenų šeimoje, savo moralinę atsakomybę šeimai ir vaikams jos vis dar suvokė tradiciškai.

Konfliktų sprendimas ir galios pasiskirstymas

Konfliktai, iškylantys šeiminiame veikloje, skatina karjeros moteris ir jų vyrus ieškoti sprendimo būdų. Daugumos informančių šeimose nesutarimai sprendžiami kalbant, diskutuojant, aiškinantis, nes „bėgimas iš situacijos tik dar labiau pablogina esamą konfliktą“ (Aistė, 34 m.), todėl „iškilusius nesutarimus aiškinamės kalbėdami, diskutuodami. Tik tokiu būdu išspręsi problemas kartu“, – teigia Aistė. „Ieškom priežasčių, kodėl susipykom, ką galima padaryti tam, kad išsiaiškintume. Šis pokalbis vyksta mano iniciatyva. Bet jeigu aš kalbėčiau viena, tada nebūtų pokalbio“ (Inga, 32 m.).

Algės (39 m.), kaip ir daugelio karjeros moterų, šeimoje dėl buitinių dalykų kylantys konfliktai sprendžiami abiejų partnerių sutarimu. Tuos konfliktus informantė laiko ne esminiais, bet išprovokuojančiais smulkmeniškus nesutarimus:

A.: Pas mus nesutarimai atsiranda dėl buitinių dalykų, dėl gyvenimo situacijų. Vyras pyksta, kad aš sakau, kad neturiu ką apsirengti, nors rūbų spinta neužsidaro. Taip ir susidaro tokie smulkmeniški pykčiai, bet jie neesminiai.

I.: O kaip sprendžiate nesutarimus?

A.: Nežinau, nei kuris ten nusileidžia, nei ką. Kažkaip savaime išsprendžia. Abu žinom, kaip čia yra, tai taip ir pračina.

Tačiau kai kurių porų tarpusavio santykiuose diskusijomis pradėtas

konfliktų sprendimas virsta informančių noru pasiekti savo tikslus, ir vyrai joms nusileidžia. Spręsdamos konfliktus, šios moterys siekia dominuoti, pasi-
telkdamos asmeninius charakterio bruožus:

Kalbamės, tariamės, ginčijamės labai garsiai, ir panašiai. Būna visko, bet daugiausiai būna mano viršus. Vyras man nusileidžia. Kartais aš jį net neklausau, nes žinau, kad vis tiek bus mano viršus. Čia jau gal išlenda mano charakteris toks. Nors žinau, kad geriausiai viską išsiaiškinti galima tik kalbant, analizuojant problemas, ieškant bendro sprendimo (Dalia, 37 m.).

Jeigu aš susiplanuuju, kad aš kažką veiksiu, o man sako – darom kitaip, tai manęs jau niekas neperkalbės... ant manęs vyras supyksta, bet tai nieko nekeičia. Aš nenusileidžiu, man visada nusileidžia. Vyras žino, kad kitaip nebus ir manęs neperkalbės (Austė, 34 m.).

Be to, kelios poros, spręsdamos konfliktus, naudoja skirtingas sprendimo strategijas, priklausomai nuo konflikto priežasčių ir asmeninių siekių. Bendradarbiaujant ir pasitariant sprendžiami konfliktai neatsiejami nuo informančių apsisprendimo patylėti, slapta pasielgti taip, kaip pačios nori, kartais pasakyti garsesnę žodį, kad nuramintų vyrą, ar nusileisti dėl to, kad vyras jaustųsi kaltas: „Diskutuojam, analizuojam, kalbamės... ir pasipykstam... Vyrui reikia ir nusileisti, ir patylėti, bet kartais ir garsesnę žodį pasakyti, kad jis nusiramintų. Geriau nieko nesakant padaryti, taip geriau būna“ (Marta, 35 m.). Pasak Linos (35 m.):

Kalbamės, ieškom abiem priimtinių sprendimų. Vyras leidžia daryti man, ką noriu, bet duoda suprasti, kad jam tai nepatinka. Tada aš nusprendžiu nieko nedaryti. Man geriau patinka, kai jis jaučiasi kaltas. Jeigu būna labai svarbu... aš kategoriškai pasakau, kad eisiu... ko reikia man, tai išlaužiu.

Evos (38 m.) interviu parodė, kad ši moteris iškilusią konfliktinę situaciją vadina ne konfliktu, bet tarpusavio nesutarimu. Viena vertus, ši pora tarpusavio nesutarimus sprendžia juokaudama ar suteikdama vienas kitam galimybę pabūti vienas. Drauge pragyventi metai ir gebėjimas suprasti vienas kitą padėjo šiai porai sukurti harmoningus tarpusavio santykius. Kita vertus, iš Evos interviu matyti, kad, net ir naudodama juoką kaip konfliktinės situacijos sprendimo būdą, ši moteris siekia situotiniui primesti savo nuomonę:

Aš neatsimenu konflikto... nusileisti vienam... kitam. Nebūtina nusileisti... mes nesutariam dėl šunų... turėjom vieną, o dabar turim du... Mano vyras labai myli gyvūnus, jam net nekilo mintis jo išmesti į gatvę. Ir šitas jo sprendimas mane sužavėjo. Nors man šuns nereikia. Galėjom šį klausimą išspręsti kitaip, nepriimti jo. Bet čia konflikto nebuvo. Buvo pasakyta, kad šunys į vidų neis, čia tampa ir taip aišku, kad vyras plaus šunims letenas, kaip ateina iš lauko. Arba būna konfliktas toks: sako, išlygink man marškinius, o aš sakau, išsilygink. Bet

jie juoko forma... aš galbūt per daug jaučiu tą žmogų, jeigu matau, kad jam nėra nuotaikos, aš nelendu. Jeigu vyras mato, kad aš esu surūgusi, jis net... nekalbina manęs... jis žino, kaip aš norėčiau, o aš žinau, ko jis nori (Eva, 38 m.).

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma porų dėl skirtingų interesų ir lūkesčių tarpasmeniniuose santykiuose išskylančius konfliktus sprendžia pasitardami ir diskutuodami. Taip sprendžiant konfliktus galia pasiskirsto tarp lyčių, pasidalijama dominuojančiais vaidmenimis, išryškėja egalitariniai šeiminiai santykiai (Foucault 1998). Tyrimas atskleidė, kad kelios informantės, sprendamos konfliktus, ne tik siekia bendradarbiauti, bet ir parodyti savo galią dominuoti ir kontroliuoti. Be to, kelios moterys konfliktų metu sąmoningai nusileidžia savo vyrams, siekdamos savo tikslų, todėl galima teigti, kad jų elgsenoje išryškėja galia nusižeminti (Bourdieu, Wacquant 2003).

Diskusija

Prieš keletą dešimtmečių Lietuvoje prasidėję pokyčiai atvėrė moterims karjeros galimybes darbo rinkoje, sukėlė ir šeiminės veiklos pokyčių. Patenkindamos profesinės karjeros ambicijas, moterys skiria vis mažiau laiko šeiminei veiklai. Tai atspindi mažėjantys gimstamumo rodikliai, vaikų priežiūros ir tarpasmeninių santykių porose problemos. Šeimos priverstos ieškoti naujų būdų dalytis lyčių vaidmenimis.

Tyrimė atskleista, kad moterų karjerai svarbus kapitalas, kurį moterys sukaučia darbo rinkoje ir kuris leidžia joms įgyti galios. Galią kuria įvairios kapitalo formos: tai *ekonominis*, įgyjantis piniginę išraišką, ir *simbolinis*, suteikiantis prasmės ar titulų išraišką, kuris sujungia *kultūrinį* (išsilavinimas, žinios, žinojimas) ir *socialinį* (statuso ir elgsenos taisyklės bei normos) kapitalus (Bridges 2009; Tereškinas 2005b). Universitete įgytos žinios ir kompetencija leido informantėms padaryti karjerą. Sukūrusios nuosavą verslą, moterys įgijo ekonominę nepriklausomybę ir įžengė į viešąją sferą, kurioje dominuoja vyrai. 2004 m. atliktas tyrimas, kuriame buvo analizuojami moterų karjeros vingiai, taip pat parodė, kad karjeros moterys pabrėžia socialinio kapitalo, padedančio užtikrinti moterų autonomiją ir lyčių lygybės vertybes, svarbą (Zdanevičius 2004).

Kaip rodo interviu duomenys, dažniausi moterų motyvai pradėti verslą yra noras dirbti sau, užsidirbti daugiau pinigų ir pragyventi iš mėgstamos veiklos. Interviu metu išskirtus informančių smulkiojo ir vidutinio verslo kūrimo motyvus patvirtina 2009 m. atliktas tyrimas „Smulkiųjų ir vidutinių įmonių verslo sėkmės veiksniai“, kuriame atskleisti panašūs verslą sukūrusių asmenų motyvai: 88,7 proc. verslininkų nurodė norą būti patys sau šeiminkai; 83,1 proc. – perspektyvą užsidirbti daugiau pinigų. Noras pragyventi iš pamėgtos veiklos atsidūrė trečioje vietoje (Smulkiojo ir vidutinio verslo sąlygos 2009).

Ankstyvosios vaikystės socializacijos metu įgyta patirtis daro įtaką vėlesniems individo pasirinkimams ir galimybėms, kuriuos veikia įvairios socialinės jėgos (Reingardė 2004). Chodorow (1997) atmetė moteriškumo aiškinimą, grindžiamą biologija, ir atskleidė psichologinių procesų įtaką, kurią sąlygoja žmogaus vidinės sąmonės struktūros, vaikams tapatinantis su tėvu ar motina. Tyrimo rezultatai parodė, kad daugumos informančių santykiai su tėvu buvo stiprūs ir reikšmingi, todėl socializacijos procese jos galėjo perimti vyriškas savybes, tokias kaip polinkis į profesinius pasiekimus, darbą, riziką ir pasitenkinimą konkurencija. 2004 m. atlikto tyrimo rezultatai, kuriame buvo analizuojamos sėkmingos 23 moterų karjeros patirtys, taip pat iliustruoja, kad tėvo ir vaiko santykiai karjeros moterų tėvų šeimoje įgalino moteris jaustis savarankiškas ir nepriklausomas (Reingardė 2004). Tačiau ankstyvosios vaikystės patirtys nėra vienintelis ir lemiamas veiksnys, formuojantis moterų profesines ambicijas. Didelę įtaką daro ir „reikšmingų kitų“ (tėvai, seneliai, mokytojai, draugai, žiniasklaidos šaltiniai, darbdaviai, bendradarbiai) pagalba.

Jeigu tėvo ir vaiko ryšys įgalina moteris siekti profesinių laimėjimų, tai antrinės socializacijos metu moteris, patekusi į diskursyvinės galios formų tinklus, veikiančius per kultūros ir žinojimo sukurtus vaizdinius, patiria vidinį konfliktą tarp trokštamo ir konkrečioje visuomenėje propaguojamo vaidmens. Vaizdavimas įveiksmina galios santykius, kurie nuolat kuria subjektus ir lyčių skirtumų diskursus. Žiniasklaida tampa ideologiniu įrankiu ir savo vaizdiniais subtiliai verčia moteris priimti vis dar giliai išsisknijusias tradicines moteriškumo normas, vertybes ir taisykles, kurios ne tik užvaldo moterų sąmonę, bet ir sukelia vidinį moteriškų vaidmenų konfliktą (Tereškinas 2007).

Viena vertus, tyrimo rezultatai parodė, kad visoms informantėms svarbiausia šeima ir vaikai, o darbas nustumiamas į antrą vietą. Kita vertus, moterys, žinodamos, kad šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje ekonominis kapitalas suteikia joms ir šeimai tvirtesnę socialinį pagrindą bei stabilų gyvenimą, jaučia pasitenkinimą. Tad tampa neaišku, kas informantėms svarbiau – šeima ar apmokamas darbas.

Tyrimas atskleidė, kad ketvirtadalis apklaustų karjeros moterų nesureikšmina savo, kaip pagrindinės šeimos maitintojos, vaidmens. Holteris (2005), tyrinėjęs Šiaurės šalių vyrų patirtis darbo ir šeiminio gyvenimo derinimo srityje, atskleidė, kad vyrai, nors ir nebūdami pagrindiniai šeimos maitintojai, subjektyviame lygmenyje vis dar mąsto apie save kaip apie tokius. O moterys, išmaitindamos savo šeimą, subjektyviame lygmenyje nelaiko savęs pagrindinėmis šeimos maitintojomis. Jos nelinkusios prisiimti nuopelnų už karjeros pasiekimus, bet pasidalija jais su vyrais.

Šeimos parama yra stabilus ir patikimas moterų karjeros sėkmės versle pagrindas. Šiuos Holterio (2005) gautus rezultatus patvirtina ir atlikto tyrimo duomenys. Pasak informančių, kurdamos verslą, jos dažniausiai jautė ne tik emocinę vyrų paramą, bet ir praktinę pagalbą įrengiant patalpas ir taisant buitinę techniką.

Daugelio apklaustų verslininkų orientacinėse šeimose vyravo tradicinis moteriškų ir vyriškų darbų pasidalijimas. Motinos galia buvo sukoncentruota privačioje sferoje. Tačiau ketvirtadalis informančių šeimose lyčių vaidmenys susiliejo, kai vyrai, paprašyti moterų, arba patys savo noru ėmė dirbti tradiciškai moteriškais laikomus darbus. Informantės, sąveikaudamos su savita aplinka, kultūra ir socialine tvarka, kurią joms perteikia tikrovės tarpininkai – tėvai, savo kasdienėmis praktikomis įprasmino visuomenėje nustatytas normas, vaidmenis, lūkesčius, lyčių elgesio modelius ir galią lyčių santykiuose privačioje sferoje. Kitaip tariant, jos perėmė kultūrinį kapitalą (Bourdieu, Wacquant 2003) ir gyvenimo tėkmėje suformavo *habitus*, kuris tapo neatskiriama karjeros moterų dalimi. Šios moterys tradicines pažiūras apie lyčių vaidmenis sieja su netradiciniais požūriais. Daugumos verslininkų tėvų šeimose egzistavęs tradicinis darbų pasidalijimas perkeliamas į jų pačių sukurtas šeimas. Vis dėlto informančių prokreacinėse šeimose pradeda ryškėti ir kintantys lyčių vaidmenys. Karjeros moterys, siekdamos galios dominuoti, perskirsto buitines darbus ir šitaip įtraukia savo vyrus į šeiminių veiklą. Kartu priartėjama prie lyčių vaidmenų namų ruošoje simetriškumo.

Tyrimo duomenys parodė, kad šeiminiame veikloje moterys nedemonstruoja savo turimo statuso ir jo suteiktos sprendimų priėmimo galios. Skirstydamos darbus šeimoje, poros dažniausiai bendradarbiauja, pasitaria ar ko nors vienas kito prašo. Galia tarpusavio santykiuose pasidalijama, nes vieną kartą darbus paskirsto vienas partneris, kitą kartą – kitas (Foucault 1998). Tampa neaišku, kurie darbai yra moteriški, o kurie – vyriški. Veikiama karjeros moterų patirties, kinta istorinė *habitus* struktūra. Tyrimas „Lygiaverčiai partneriai ekonominėje veikloje ir šeimoje“, atliktas 2005 m., patvirtina egalitarinio pobūdžio profesinių ir šeiminių vaidmenų pasidalijimo nuostatas (Moterų informacijos centras 2006). Tačiau „Kartų ir lyčių tyrimo“ rezultatai atskleidžia, kad respondentai tokius darbus kaip maisto ruošimas, jo pirkimas, indų plovimas, namų tvarkymas dažniausiai tradiciškai suvokia „kaip moteriškos veiklos sritis“ (Kraniauskas 2009, 204). Kaip teigia Sullivan (2004), tai, kad vyrai labiau įsitraukia į namų ruošos darbus, dar neatskleidžia gilesnės kaitos ideologiniame ar struktūriniame lygmenyje.

Nors informantės siekė išsilavinimo ir karjeros bei vis mažiau laiko skyrė šeiminei veiklai, savo moralinę atsakomybę šeimai ir vaikams jos vis dar suvokė tradiciškai. Moterys manė, kad vyrai nesusitvarkys su maisto gaminiu ar vaikų auklėjimu, todėl šiuos darbus jos atliko pačios. Tose šeimose, kur vyrai perimdavo dalį namų ruošos darbų, moterims buvo daug lengviau derinti darbo ir šeimos vaidmenis. Poroms aptariant lyčių vaidmenis, įtakos turėjo abiejų partnerių lyčių vaidmenų samprata, įgyta ankstyvojoje vaikystėje.

Tyrimo analizė atskleidė porų santykiuose išryškėjusius du egalitarinius lyčių vaidmenų pasidalijimo modelius, kurie pasiekiami skirtingais būdais. Pirmasis – kai dauguma buitinių darbų pasiskirstoma susitariant, bendradarbiaujant ir pagal patogumą atsižvelgiant į karjeros moterų užimtumą profesinėje

veikloje. Moteriai pradėjus dirbti apmokamame darbe visu etatu, dalis namų ūkio darbų atitenka vyrui, ir jis, neturėdamas kitos išeities, juos atlieka. Tačiau karjeros moterys vis dar imasi didžiosios dalies namų ruošos darbų grįžusios iš darbo ar savaitgaliais.

Antrajame modelyje priartėjama prie lyčių vaidmenų simetriškumo, bet daugiausia tai lemia moterų, naudojančių galią dominuoti, gebėjimas įtraukti vyrus į namų ruošos darbus ir vaikų priežiūrą.

Interviu metu atskleista, kad dauguma porų dėl skirtingų interesų ir lūkesčių tarpasmeniniuose santykiuose išskylančius konfliktus sprendžia pasitardamos ir diskutuodamos, todėl informančių šeimose vyrauja egalitarinės nuostatos. Kita vertus, kelios karjeros moterys, sprendamos konfliktus, ne tik bendradarbiauja ar tariasi su vyrais, bet ir demonstruoja savo galią dominuoti. Be to, kai kurios informantės, sprendamos konfliktus, pasirenka taktiką, kurią galima sieti su žinojimo (Foucault 1998) ir nusižeminimo galia (Bourdieu, Wacquant 2003).

Išvados

Interviu duomenys rodo, kad daugumos apklaustų karjeros moterų artimas ryšys su tėvu primant vyriškas charakteristikas galėjo turėti reikšmės informančių orientacijai siekti karjeros. Tai, kad moterys sukūrė nuosavą verslą, rodo jų ambicijas viešojoje sferoje, kurioje dominuoja vyrai, ir gebėjimą įgyti ekonominę nepriklausomybę, kurią suteikia profesinė veikla.

Atskleista, kad pusė informančių, tapusios pagrindinėmis savo šeimos maitintojomis, jaučiasi saugiai ir pasitiki savimi, nes kaupiant ekonominį kapitalą užtikrinamas stabilus gyvenimas ir jaučiamas pasitenkinimas profesine veikla. Ketvirtadalis informančių nesureikšmina savo, kaip pagrindinės šeimos maitintojos, vaidmens. Kita vertus, atsiskleidė, kad visoms informantėms svarbiausia šeima ir vaikai, o darbas nustumiamas į antrą vietą.

Priimdamos sprendimus ar sprendamos konfliktus, dauguma apklaustų moterų savo statuso ir jo suteiktos galios neperkelia į šeiminei veiklą. Tokiais atvejais jos dažniausiai bendradarbiauja, todėl jų šeimose išryškėja egalitarinės nuostatos. Tačiau kelios karjeros moterys, sprendamos konfliktus, ne tik bendradarbiauja ar tariasi, bet ir demonstruoja galią dominuoti. Kitos renka konfliktų sprendimo taktiką, siejamą su žinojimo ir nusižeminimo galia.

Iš tyrimo rezultatų matyti, kad daugumos moterų tėvų šeimose egzistavęs tradicinis darbų pasidalijimas perkeliamas į prokreacinę šeimą, tačiau ketvirtadalis informančių šeimose ryškėja ir kintantys lyčių vaidmenys. Įtraukdamos vyrus į šeiminei veiklą, moterys demonstruoja galią dominuoti, kartu priartėdamos prie lyčių vaidmenų simetriškumo.

Interviu metu išryškėjo du egalitariniai vaidmenų pasiskirstymo šeimoje modeliai. Pirmajame modelyje poros pasiskirsto lyčių vaidmenimis bendradarbiaudamos, nes didesnis informančių užimtumas profesinėje veikloje verčia jų

vyrus įsitraukti į šeiminių veiklą. Antrajame modelyje egalitarinių vaidmenų pasidalijimas šeimoje pasiekiamas moterims naudojant galią dominuoti. Nurodydamos savo vyrams darbus, informantės įtraukia juos į šeiminių veiklą. Taip kinta socializacijos metu įdiegti ir *habitus* patvirtinti tradiciniai šeiminiai lyčių vaidmenys.

Literatūra

- Beland, D. 2005. "Ideas, Interests, and Institutions: Historical Institutionalism Revisited." In *New Institutionalism Theory and Analysis*, ed. A. Lecours, 27–45. Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Berger, P. L., Luckmann, T. 1999. *Socialinės tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. 2003. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bridges, T. S. 2009. "Gender Capital and Male Bodybuilders." *Body & Society* 15 (1): 83–108. Internetinė prieiga: <http://bod.sagepub.com/cgi/content/refs/15/1/83> [žiūrėta 2009 04 20].
- Camussi, E., Leccardi, C. 2005. "Stereotypes of Working Women: The Power of Expectations." *Social Science Information* 44: 113–140. Internetinė prieiga: <http://www.sagepublications.com> [žiūrėta 2008 02 10].
- Chodorow, N. J. 1997. "Gender, Relation, and Difference in Psychoanalytic Perspective." In *Feminist Social Thought: A Reader*, ed. D. T. Meyers. Internetinė prieiga: http://books.google.lt/books?id=JM7UchOcaUYC&pg=PA7&lpg=PA7&dq=%22Gender,+Relation,+and+Difference+in+Psychoanalytic+Perspective%22&source=bl&ots=lBee3K7HZK&sig=zFt7X48JSz7MNE7BUOtLQazKCA&hl=lt&ei=bkXPSu67LYPH_gapyZAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#v=onepage&q=%22Gender%2C%20Relation%2C%20and%20Difference%20in%20Psychoanalytic%20Perspective%22&f=false [žiūrėta 2009 10 22].
- Connell, R. 1987. *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. California: Stanford University Press.
- Dumais, S. A. 2005. "Children's Cultural Capital and Teachers' Assessments of Effort and Ability: The Influence of School Sector. Catholic Education." *Journal of Inquiry and Practice* 8 (4): 418–439. Internetinė prieiga: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=1&hid=4&sid=aaafcf0a-e63a-4483-8208eb7ff3a3-d2b0%40sessionmgr7&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3-d#db=e0h&AN=21160401> [žiūrėta 2009 04 10].
- Dunbar, N. E., Burgoon, J. K. 2005. "Perceptions of Power and Interactional Dominance in Interpersonal Relationships." *Journal of Social and Personal Relationship* 22: 207–233. Internetinė prieiga: <http://sgr.sagepub.com> [žiūrėta 2008 02 05].
- Foucault, M. 1998. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos/ALK.
- Gershenoff, A., Foti, R. J. 2003. "Leader Emergence and Gender Roles in All-Female Groups: A Contextual Examination." *Small Group Research* 34: 170–196. Internetinė prieiga: <http://sgr.sagepub.com> [žiūrėta 2008 02 05].

- Gottaliener, M., Budd, L. 2005. *Key Concepts in Urban Studies*. Sage Key Concepts Series.
- Greve, H. R., Mitsuhashi, H. 2007. "Power and Glory: Concentrated Power in Top Management Teams." *Organization Studies* 28 (08): 1197–1221. Internetinė prieiga: <http://oss.sagepub.com/cgi/reprint/28/8/1197> [žiūrėta 2009 10 14].
- Habermas, J. 2002. *Modernybės filosofinis diskursas: Jürgen Habermas*. Vilnius: Alma littera/ALK.
- Hearn, J., Piekkari, R. 2005. "Gendered Leaderships and Leaderships on Gender Policy: National Context, Corporate Structures, and Chief Human Resources Managers in Transnational Corporations." *Leadership* 1: 429–454. Internetinė prieiga: <http://lea.sagepub.com> [žiūrėta 2008 02 05].
- Holter, Ø. G. 2005. *Ar vyrai sugebės? Vyrai ir lyčių lygybė: Šiaurės šalių patirtis*. Vilnius: Apostrofa.
- Jonkarytė, A. 2002. „Antrojo demografinio perėjimo teorijos bruožai“. *Filosofija. Sociologija* 3: 35–42.
- Kanopienė, V. 1997. „Darbas ir šeima: vaidmenų pasidalijimas“. In *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*, red. V. Stankūnienė, 168–188. Vilnius: LFSI.
- Kraniauskas, L. 2009. „Vyriškas ir moteriškas šeimos pasaulis: struktūros poveikis ar tapatumo konstravimo strategija?“. In *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*, sud. V. Stankūnienė, A. Maslauskaitė, 169–219. Vilnius: Socialinių tyrimų centras.
- Leonavičius, V. 2004. „Socializacija ir jos vaidmuo visuomenėje“. In *Sociologija*, sud. V. Leonavičius, 56–66. Kaunas: VDU.
- Lewin, E. 2006. *Feminist Anthropology: A Reader*. UK: Blackwell Publishing.
- Maslauskaitė, A. 2004. „Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3: 39–51.
- _____. 2009. „Kohabitacija Lietuvoje: šeimos formavimo etapas ar naujoji šeima?“. In *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*, sud. V. Stankūnienė, A. Maslauskaitė, 37–98. Vilnius: Socialinių tyrimų centras.
- Matonytė, I. 2002. „Politika ir moters karjera“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 5–23. *Motelių informacijos centras*. 2006. Internetinė prieiga: <http://www.lygus.lt/23/> [žiūrėta 2008 02 10].
- Munro, V. E. 2003. "On Power and Domination: Feminism and the Final Foucault." *European Journal of Political Theory* 2: 79–99. Internetinė prieiga: <http://jpe.sagepub.com> [žiūrėta 2007 09 27].
- Navaitis, G. 2007. „Vyrų nuostatos į saviraišką tėvystėje“. *Acta Paedagogica Vilnensia* 19: 127–134.
- Novelskaitė, A. 2001. „Moterų mokslinės karjeros dinamika ir tendencijos Lietuvos akademinėje bendruomenėje“. *Filosofija. Sociologija* 3: 36–44.
- Purvanecas, A., Purvaneckienė, G. 2001. *Moteries Lietuvos visuomenėje: palyginamoji tyrimų analizė*. Vilnius: Danielius.
- Ram, M., Theodorakopoulos, N., Jones, T. 2008. "Forms of Capital, Mixed Embeddedness and Somali Enterprise." *Work, Employment and Society. BSA Publications* 22 (3): 427–446. Internetinė prieiga: <http://wes.sagepub.com/cgi/reprint/22/3/427> [žiūrėta 2009 03 21].

- Reingardė, J. 2004a. „Lycių politika Lietuvoje ir Europos Sąjungoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3: 13–27.
- _____. 2004b. „Moterų karjeros ir šeimos dilemos“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 59–72.
- Scott, J. 2001. *Power*. Cambridge: Polity.
- Smulkiojo ir vidutinio verslo sąlygos 2009. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Internetinė prieiga: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=2155 [žiūrėta 2010 03 28].
- Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mitrikas, A. A. 2003. „Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai“. *Filosofija. Sociologija* 2: 51–58.
- Stankūnienė, V., Baublytė, M. 2009. „Šeimos formavimo modeliai: kaitos vektoriai“. In *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*, sud. V. Stankūnienė, A. Maslauskaitė. Vilnius: Socialinių tyrimų centras, 7–36.
- Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Internetinė prieiga: www.stat.gov.lt [žiūrėta 2010 11 16].
- Stein, S. M., Harper, T. L. 2003. “Power, Trust, and Planning.” *Journal of Planning Education and Research* 23: 125–139. Internetinė prieiga: <http://jpe.sagepub.com> [žiūrėta 2009 04 17].
- Sullivan, O. 2004. “Changing Gender Practices within the Household: A Theoretical Perspective.” *Gender & Society* 18: 207–222. Internetinė prieiga: <http://gas.sagepub.com/cgi/reprint/18/2/207> [žiūrėta 2010 11 20].
- Tereškina, A. 2005a. „Michel Foucault“. In V. Leonavičius, Z. Norkus, A. Tereškina, *Sociologijos teorijos*, 364–372. Kaunas: VDU.
- _____. 2005b. „Pierre Bourdieu“. In V. Leonavičius, Z. Norkus, A. Tereškina, *Sociologijos teorijos*, 373–382. Kaunas: VDU.
- _____. 2005. “Men on Paternity Leave in Lithuania: Between Hegemonic and Hybrid Masculinities.” In *Men and Fatherhood. New Forms of Masculinity in Europe*, ed. A. Tereškina, J. Reingardė, 11–37. Vilnius: Eugrimas.
- _____. 2007. *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis ir seksualumas*. Vilnius: Apostrofa.
- Tobias, S. 2005. “Foucault on Freedom and Capabilities.” *Theory, Culture, Society* 22 (4): 65–85. Internetinė prieiga: <http://tcs.sagepub.com/cgi/content/abstract/22/4/65> [žiūrėta 2009 05 29].
- Tereškina, A. 2010. “Between the Egalitarian and Neotraditional Family: Gender Attitudes and Values in Contemporary Lithuania.” *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 1 (1): 63–81.
- Tureikytė, D., Lukoševičiūtė, M., Juozeliūnaitė, I., Čyžiūtė, J. 2005. „Profesinės karjeros projektavimas: darbo vertinimo ir lyties dimensijos“. *Filosofija. Sociologija* 2: 51–55.
- Valackienė, A. 2003. „Lietuvos moterų profesinės karjeros veiksniai: subjektyvus vertinimas“. *Filosofija. Sociologija* 1: 49–57.
- Zdanevičius, A. 2004. „Moters karjeros trajektorijos. Karjeros samprata ir sėkmingos karjeros strategijos“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 73–87.
- Žvinklienė, A. 2003. „Moters kelias į akademią: istorija ir dabartis“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 50–70.

The Expressions of Career Women's Power and Gender Roles in Familial Activities

Summary

The article analyzes the expression of career women's power and gender roles in familial activities from the point of view of the respondents' early childhood as well as their social and professional experience. Twenty semi-structured interviews with career women conducted in April, 2009, and in February and March, 2010, reveal the motives for their choice of a career, gender role models and the expression of power in their decision-making and conflict resolution in their families. The results of the empirical research show that most respondents do not transfer their status and power to the familial activities and decision-making. It appears that the couples usually follow the principles of cooperation, negotiation and comfort in making financial decisions or dealing with conflicts. They employ the egalitarian gender relations in their families. The empirical research demonstrates two dominant models of gender relations in the respondents' families. In the first model, partners share the responsibilities of housekeeping and childcare with respect to women's employment. Men adapt to women's work schedules and get involved in household chores. In the second model, women achieve egalitarian gender relations by force and domination. They use their careers and jobs as a way to make men get involved in housekeeping and childcare.